

Køge bys håndværkslaug.

Af *Otto Smith.*

Almindelig laugshistorie.

Som en af landets ældste byer og indtil det 17. århundredes begyndelse tillige en af de vigtigste handelspladser, fostrede Køge allerede i middelalderen en driftig og dygtig håndværkerstand, der under de gode livsvilkår fik ry på sig frem for nabobyernes.

Imidlertid kender man kun noget til disse håndværkere fra en tid, da deres velmagt og ry allerede var i aftagen. De danske konger, der mente, at hele laugsvæsnet, denne faste sammenslutning af hver håndværksgren for sig under fælles love, var en hemsko for håndværkets udvikling, fordi dermed fulgte, at magten og arbejdet lagdes i få hænder, og priserne skruedes op, førte i middelalderens slutning en stadig kamp med disse laug.

Oftest trak vel kongerne det korteste strå, idet laugene levede videre trods påbudene om ophævelse; men Kristian IV, der i 1613 ophævede laugene med samme magre resultat som sine forgængere, greb til et radikalt middel: han befalede øvrigheden at inddrage alle laugsbøger, skråer¹⁾ o. l., og disse papirer fik laugene aldrig tilbage.

Skråerne og enkelte breve vedrørende forskellige laug reddedes dog flere steder i landet fra tilintetgørelse, vel mest på grund af ærbødigheden for disse gamle perga-

¹⁾ vedtægter (love) for laugene.

mentsdokumenter; men alle andre skriftlige optegnelser er forsvundet.

Fra tidsrummet mellem ca. 1540 og 1600 er der så godt som intet bevaret af nogen art. Over for tvivlen om, at laugsbøger har været ført i denne tid, kan stilles den kendsgerning, at de bøger, som findes efter denne tid, alle gør indtryk af at være fortsættelser af ældre. De ældste optegnelser er ikke famlende og usikre, men har allerede den skikkelse, som de bevarer langt op i tiden.

Der er altså en skarp grænse mellem middelalderens laug og den nyere tids, selv om mange af dem lever i begge tidsaldre. Før 1600 kender man næsten kun deres retslige grundvold gennem skræerne, efter dette år kender man gennem laugsbøgerne hele deres daglige liv. Før 1600 var de nærmest selskabelige sammenslutninger med forpligtelser i retning af gensidigt underhold o. l., efter den tid var de faglige sammenslutninger, hvortil kun mændene havde adgang.

Hvad Køge angår, har kun skomagerlauget gennem nogle pergamentsbreve tilknytning til middelalderen, skønt flere af de andre sikkert er lige så gamle. Den ældste bevarede laugsbog er smedenes, der er begyndt 1609, medens ingen af de andre kan iagttages før efter den tid, da Kr. IV atter gav laugene lov til med borgmester og råds betænkende at forfatte visse vilkaar. Snedkernes og skrædernes ældste bøger begynder 1623, medens skomagernes først begynder 1646. Af køgensiske skræer findes kun en for snedkerlauget 1622, skrædernes »embedtzskrå«¹⁾ 1622 og snedkersvendenes skrå 1624.

Jeg skal her i store træk fremstille den laugshistorie, som knytter sig til tiden efter 1600 med stadig henblik på de bidrag, som specielt Køgelaugene giver hertil.

Lauget bestod af en oftest på et år valgt oldermænd og to hossiddere (kun i skomagerlauget kaldtes disse sidste endnu i det 17. århundrede ved det gamle navn stolsbrødre), som var hans nærmeste hjælpere, samt de menige mestre. Desuden antoges ofte en skriver til at føre laugsbogen, da ikke alle og enhver var inde i den ædle skrivekunst.

¹⁾ embede = håndværk.

Hvilke laug der til de forskellige tider har eksisteret i Køge, er det ikke let at blive klar over, da der kun findes arkivalier for de 6 senere beskrevne, medens man for de øvrige kun kender enkelte breve, ja ofte kun hentydninger i dokumenter vedrørende andre laug.

Med nogenlunde sikkerhed kan siges, at byen i middelalderen havde et skomagerlaug, et smedelaug, et skræderlaug, et snedkerlaug og et skinderlaug. I 1635 fandtes et væverlaug, 1667 et bødkerlaug og et possementmagerlaug, 1699 et møllerlaug, 1690 et vognmagerlaug og 1702 et bagerlaug. Desuden fandtes et handskemagerlaug, hvis eksistens kan følges tilbage til 1678, men hvis oprindelse ikke kendes.

Kun få af disse laug havde deres eget hus, de øvrige samledes i oldermændens, så snart den sidst i lauset indkomne mester havde tilsagt til møde efter oldermændens påbud.

At blive optaget i lauset krævede, at vedkommende løste borgerskab på rådhuset og aflagde sin borgerlige ed, hvorefter han med bevis herfor fremstod i førstkommende laugssamling, fremviste sit mesterstykke og »gjorde laugsrettighed«, d. v. s. betalte de afgifter, som lauset havde fastsat, og det var ofte ikke saa lidt. I skræderlauset forlangtes yderligere, at han blandt de andre mestre skulde have en forlover. Fordringen om mesterstykke er dog af ret sen dato, idet der flere gange var blevet udstedt forbud herimod. Kristian IV's påbud om, at udgifterne ved denne lejlighed ikke måtte overstige en ungarsk gylden, opfattedes efterhaanden af alle laugene således, at afgiften altid var en ungarsk gylden, hvortil så kom de andre udgifter.

I absolut modstrid med de kongelige forordninger var skomagerne, der o. 1675 forlangte ægtebrev¹⁾. Fælles for alle laugene var, at en mestersøn eller en svend, der ægtede en mesterenke eller mesterdatter inden for lauset, slap meget billigere ind i dette.

Øvrigheden skulde efter Fr. V's forordninger have en repræsentant i hvert laug, oftest borgmesteren, der kald-

¹⁾ bevis for ægte fødsel.

tes laugets bisidder. Han optrådte i ældre tider som laugets patron¹⁾, og som sådan opfattede han sig også i det 17. århundredes begyndelse, thi bøgerne bærer ofte vidnesbyrd om, at han ikke var tilstede i forsamlingen. Senere måtte laugssamling kun afholdes med hans tilladelse og i hans overværelse, og han fik en bestemt betaling for hvert møde.

Laugets fornemste opgave i de første årtier af det 17. århundrede var at regulere tilgangen af mestre til faget og at fastsætte antallet af svende, der måtte holdes. Det var på den anden side disse ting, som regeringen var mest ude efter.

Tilgangen af mestre begrænsedes oftest ved at gøre afgifterne meget høje for nyindtrædende. Det var det punkt, hvor man lettest kom uden om forordningerne, eventuelt, som allerede påpeget, ved en forkert fortolkning eller som hos skomagerne i 1723 ved et tillæg på hele 4 rdl. til at betale laugshusets reparation med. Hvad sven-dene angik, besluttede i hvert fald snedkerlauget 1627, at ingen mester måtte have over 3 svende.

Også tilgangen af drenge søgtes reguleret; først ved at forlange ægtefødsel, dernæst ved at forøge læreårene i en ganske særlig grad for dem, der ikke kunde betale for sig.

En anden vigtig opgave var at værne om fagets interesser. Overalt sad der folk, der kendte lidt til håndværket og fuskede i det. Disse »fuskere« var genstand for en vedholdende jagt. Ifølge den koldingske Reces af 1558 skulde håndværkerne på enkelte undtagelser nær bo i byerne. Men en del svende eller havarerede mestre så ofte deres fordel i at drage ud på landet og arbejde der. Også disse »bønhaser«²⁾ måtte laugene være opmærksom på.

Dernæst var det en opgave for adskillige laug at gøre fællesindkøb til medlemmerne. Navnlig for skomagerne i Køge var dette en vigtig sag, som holdt sig længe.

¹⁾ beskytter.

²⁾ Ordene fuskere og bønhaser brugtes også ofte i samme betydning, nml. som »uden for lauget stående, ulovligt arbejdende folk«.

Før forordningen af 1621 forbød, at bøder o. l. blev brugt til indkøb af øl, holdtes der ofte drikkelag i laug^{et}, således som det havde været skik i de middelalderlige gilders tid. Nu derimod blev pengene brugt til hjælp for syge og fattige og enker, suppleret med de »tidepenge«¹⁾ på nogle få skilling, der lagdes i laden for hver ordinær sammenkomst.

Alligevel udviklede sig efterhaanden den praksis, at et — efterhånden slet ikke så ringe — beløb af ladens penge anvendtes til »lystighed«, når skiltet flyttedes. Ved oldermandsskifte blev nemlig laugets skilt, der havde hængt uden for hans dør, flyttet hen til efterfølgerens, og dette foregik i højtideligt optog med musik i spidsen.

For svendenes vedkommende var der allerede i middelalderen oprettet særskilte laug med svendeskråer, som mesterlaugene forfattede. Det betød en overgang fra at være hustyende til mere selvstændighed. Men Regeringen så med misbilligelse herpå, og Frederik den V forbød alle skråer og svendeforsamlinger.

Det varede dog ikke længe, før de sidste kom i gang igen, ja de fleste steder fortsattes de ubekymret, saa at i Køge kun skomagerlaugets svende ikke var samlede i årene 1682 til 1699 og smedelaugets til 1724.

Den fra Tyskland indførte zünft søgte yderligere at løsne forholdet til mestrene, og at gøre svendene mere selvstændige. I Køge blev dette dog ikke tilfældet. Lige til laugenes ophævelse ses svendene at være afhængige af mestrene. Det var disse, der gav svendene tilladelse til at holde sammenkomster, de dannede en overdomstol i alle svendenes stridigheder, og svendeladen var stadig økonomisk afhængig af mesterladen.

Derimod trængte selvfølgelig en del af zünftens skikke og betegnelser ind i laugene, men det var — med undtagelse af snedkerne, der, som det skal ses, var det mest tyske laug i byen — mere en udvendig fernis, der mest blev ved at bestaa, fordi det nu en gang var sådan og hed sådan!

¹⁾ kvartalsafgift.

Zünften gav sig navnlig udslag i, at »udlærlingene« skulde gennemgå en ceremoni, før de blev erklæret for svende, en indvielse, der havde forskellige navne i de forskellige håndværk. Dernæst fordrede zünften, at svenden skulde vandre på sin profession, ja enkelte steder iordredes endog, at han skulde bevise, at han havde vandret et vist antal år, før han fik lov at nedsætte sig som mester.

Kom han til en by, kunde han søge arbejde ved »umschauen«, d. v. s. at skafferen skulde følge ham rundt til mestrene i en bestemt rækkefølge for at erfare, om de ønskede hans arbejde. Han kunde andre steder selv gå rundt efter »vallen«, den liste eller tavle, der på svendekroen angav den rækkefølge, hvori han skulde søge mestrene. På værkstederne skulde han aflevere en ganske bestemt »grusz«¹⁾, der betegnede ham som virkelig svend i det håndværk, han tilhørte.

Fandtes der nu ikke arbejde, fik han en »geschenk«²⁾ af svendeladens beholdning, en sum, som tillod ham at rejse videre til næste by.

Alt dette var både godt og ondt. At svendene gik på vandring, var godt, når de på den måde fik noget nyt at se; men mange benyttede sig deraf til en evig dragen rundt på laugenes bekostning og forfaldt til et dårligt, drikfældigt liv på svendekroerne, som de ødelagde for de mere rolige hjemmевærende. Hvad det øvrige angår, udartede det snart til tomme, betydningsløse remser og ceremonier.

Der fandtes meget lidt af dette i Køge! Laugene var for små til, at der fandtes egentlige svendekroer. Der blev hvert år udpeget en af mestrene som oldermand for svendene, og han bar i den egenskab navnet krofader, såvel som hans kone kaldtes kromoder, og i deres hjem fandt laugssamlingerne sted. Der var derfor ikke lejlighed til nogen art privilegeret drikkeri, medens derimod tidligere dages patriarkalske forhold vedblev at bestå, så at sven-

¹⁾ hilsen.

²⁾ Egtl. gave. Fik på dansk formen geskænk ell. skænk. Ofte fik han den også, selv om han fik arbejde.

den levede i sin mesters hus; og gik han på værtshus, var det ofte i følge med denne.

Desuden skal det fremhæves, at ord, der er knyttet så stærkt til zünften som: grusz, umfrage, umschauén, vallen m. fl. overhovedet ikke forekommer i laugenes arkivalier, selv ikke i de tyske partier af snedkernes laugsbøger.

Derimod er der et par andre detaljer, zünften vedkommende, som må omtales.

Zünften krævede, at når laden var blevet åbnet, var det et tegn på laugets hellighed. »For åben lade« skulde alle sværd være aflagt, al usømmelig tale standse og alle strafbare handlinger være dobbelt strafbare.

Udtrykket »for åben lade« findes i alle laugene, men som noget bevis for zünftens udbredelse kan det ikke bruges. Det var blot et stående udtryk, der også brugtes i mesterlaugene. Derimod omtales det omhyggeligt hos smedene, når der optoges svende, der »haffver verridt for obben lade i Kiøbenhafn«. Der synes i denne særlige betegnelse, som ingen andre svende har, at ligge noget mere end, hvad de selv forstod ved åben lade.

Inden for zünften er der sikkert med rette blevet skælnet mellem »gebrauch« og »gewöhnheit«, hvorefter den sidste — som det højeste udtryk for zünft — fordrede svendeindvielse. En sådan indvielse fandtes i Køge kun hos snedkerne, byens eneste tyske laug med virkelig tilgang af tyske svende, og her finder vi også som eneste sted brugt ordet »handverst gevondhed« (se side 60).

Hos smedene, hvis arkivalier både spænder over et langt tidsrum og er særdeles fyldige, findes intet spor af svendeindvielse, sålidt som ordene black eller blackstevne¹⁾ forekommer. Heller ikke er deres sprog særlig zünftigt. De holder deres »skænk« eller »stevne« efter skråens lydelse, men denne skrå kendes desværre ikke, og skænk bruges her i betydningen tidepenge, d. v. s. kvartalsafgiften til laden.

Derimod havde smedene, hvad der ikke findes i de andre laug, et par tilfælde af efterskrivning. I 1667 blev en svend idømt en bøde på 2 rdl. »effter en skriffuelse for-

¹⁾ zünftige smedeudtryk.

melings¹⁾ fra Hermand Schult klegensmed i Kiøbenhafn«, og et andet tilfælde kan ses af det i tillæget optagne efterskrivningsbrev fra 1788, også fra København. Men i begge tilfælde var de altså kun m o d t a g e r e af brevene.

Snedkernes laug var altså påvirket af den tyske zünft, de andre derimod ikke. Deres sprog var ikke tysk, og deres svende var det heller ikke. Den tyske indflydelse i snedkerlauget varede da ogsaa kun til 1681, medens de helsingørske smede endnu i 1760 fik tyske laugsartikler. Og hvad svendene angår, havde skræderlauget kun 1 p. ct. tyske svende, skomagerlauget 2 p. ct. og smedene ligeledes 2 p. ct. inden for det tidsrum, hvor zünften havde sin indgang og blomstring i Danmark.

Og dog havde man netop i Køge ret til at vente det modsatte. Byens forbindelse med tyske byer havde været livlig lige fra de ældste tider. Den havde i middelalderen haft et tysk købmandsgilde »Jomfru Marias laug« eller »Vor frue gilde«. I tiden 1639—45 havde den en tysk menighed, men der synes derefter at være kommet en reaktion mod tyskeriet, thi da man søgte at faa en tysk præst til byen, var borgmester og råd alt andet end villig til at fremme sagen, og ansøgerne synes at have brugt alle kneb for at få udseende af at være flere, end de var. I 1661 fik en smedesvend en alvorlig bøde for at have skældt en kammerat ud for en skielm og »en tysk«, hvilket sidste grove ord denne ikke vilde lade sidde på sig.

Svendenes øverste leder var oldgesellen eller altgesellen, der bistodes i sine forretninger af to skaffere, hvis værdighed under laugsmøderne betegnedes ved udskårne skafferstokke, en art marskalkstave. Oldgesellen virkede, i hvert fald hos smedene, kun et fjerdingår. Også svendene flyttede skilt, når de skiftede krofader. I en by som Køge, der havde mange laug, har freden derfor ofte været brudt af disse optog med musik og løjer.

Hvad svendenes vandringer angår, er det vanskeligt at få et overblik over, hvor almindelige de var. Påbudt ser de ikke ud til at have været i noget af laugene. I de to

¹⁾ Må enten komme af formelde = tilkendegive eller af formegie = bilægge.

største laug, smedenes og skomagernes, var forholdet i slutningen af det 17. århundrede det, at tilgangen af svende neppe var større, end at den dækkede det øjeblikkelige behov uden omskiftninger, nml. c. 8 om året til c. 16 mestre.

Af disse svende havde i skomagerlauget de to trediedele lært håndværket i Køge, i smedelaugene halvdelen. I smedelaugene var dog en del udenbys, der var sendt derhen til oplæring.

Som helhed må det siges, at laugene i Køge var de kongelige forordninger hørige, og man ser dem kun sjældent tiltage sig en magt, som ikke var givet dem.

Gennem det 18. og 19. århundrede førte de en ret rolig tilværelse, men i stadig tilbagegang. Kampen mod fuskere og bønhaser og mod forprang¹⁾ blev stadig hidsigere, jo svagere laugene blev, og hen mod det 19. århundredes midte, da kravene om næringsfrihed rejste sig fra mange sider, begyndte også kampene mod »uberettiget næringsbrug«.

Næringsloven af 1857 slog for så vidt laugene i stykker, som den forbød det, hvorpå de hidtil havde levet, kravet om svende- og mesterstykker for at kunne ned sætte sig i byen og optages i laugene.

Nogle af dem fortsatte dog til hen mod århundredets slutning, ja et enkelt lige til 1906; men de var kun laug af navn og byggede udelukkende deres tilværelse på deres ligkasser, hvortil de stadig ydede tilskud.

Blandt de ejendele, som ved denne tid afleveredes til forskellige museer, nævnes også »det sorte bræt«. Dette svarede ganske til »den sorte bog«, idet svenden, der havde forset sig, blev opskrevet her og først ved at gøre sin gerning god igen blev »gjort ærlig« på ny.

Skomagerlauget 1646—1906.

Skal man karakterisere de Køge skomagere efter deres skriftlige efterladenskaber, må man sige, at de har været af et på en gang stridbart og poetisk gemyt.

¹⁾ salg uden om markederne.

tot. L. Söeborg.

Skomagerlaugets middelalderlige drikkehorn.

Den første del har de fælles med det øvrige lands skomagere. I ingen af de andre håndværkslaug — det skulde da være smedenes — finder man så mange småtrætter som blandt støvleheltene. De kommer i klammeri og »hinanden i håret« for et godt ord.

Hvad det poetiske angår, skal jeg anføre, at hver af deres laugsbøger indledes med vers.

I svendenes bog fra 1674 står:

Slet ingen her afftage eller tillegge må
forvist får straf og plage
det ilde ham vil gå
ond affschied¹⁾ hand må vente
det pudz tør hitte på
skal det end lidet lente²⁾
straff må han sig vist vente
effter vor lov og skrå
så holdis skal med love
thet underskriffue vi voffve
men vi er her tilhåbe³⁾

1) afsked, udvisning af lauget.

2) tøve, bie.

3) det vover vi at byde, mens vi er her til stede.

actum i Kiøge det skeede
 på det år — et tusind sex hundred 70 og tredie
 på St. Michaels dag den holde
 som vi dj — 29 — spbr. helligholde.

Men ikke nok hermed. Da man hundrede år efter opdagede, at navneregistret (alfabetet!) havde taget så stor plads, at der hurtigt blev mangel på blade, kundgjorde man også indheftningen af flere sådanne på vers:

Udj denne bog erre 174 blade.
 Da bag i var ey fleer
 blade at finde meer
 men da vi det fornum
 alphabetet haffde rum¹⁾
 så vil vi her tilsette
 til bogen ϵ t oprette
 med hosfojede 46 blade
 indeholder bogen 220 —

Ikke sandt, en ganske fornøjelig form for en ellers så tør og prosaisk bemærkning!

Det var dog ikke svendene alene, der havde poesien nådegave. I 1750 skrev mestrene foran i deres bog:

Gud give hver af os fred, lykke, fryd og glæde
 at vores laug derved må blomstre i hver stræde
 så efterkommerne kand see hvad os er skeet
 hvad vi har stræbet for er dem og så tilredt.

Tonen er mere værdig, som det anstår sig mesterlauget, der ikke blot tænker på nutiden, men også på laugets gode rygte i fremtiden.

Skomagerlauget må som før omtalt være et af byens ældste, og dets historie kan følges et stykke tilbage i middelalderen, da det fik sit eget laugshus.

Om dette hus skrev skomagerlaugets skriver (eller oldermand) foran i protokollen af 1750:

»Nota. De gamle konge breve som var på pergament og siden oversat og med nye stiiil på papiir, havde kancel-

¹⁾ men da vi mærkede, at alfabetet havde taget pladsen.

lieråd Crell¹⁾ lånt af laug^{et} men ved hans dødsfald bortkommet, men for samme oldsagers erindring er dette anmærket og videre andført (:) laugshus givet skomagerne i Køge til at det skulde være en kirke at holde deres gudstjeneste i af højlovlig Chr. I til evindel^{ig} arv og ejendom. Ligesom også et dito brev af højlovlig kong Hans med bevilling til at sy støvler og sko for skomagerne i Køge. De senere bevillinger (fra Chr. III m. v.) i laden.«

Det var jo meget prisværdigt at optegne dette »til samme oldsagers erindring«, det har blot ikke meget med virkeligheden at gøre, idet huset, som det skal ses, hverken var skænket af kongen eller havde været bestemt til kirke.

Hvor borgmester Crell har gjort af pergamentsbrevet angående laugshuset, er ikke godt at sige, men vist er det, at det havnede i Roskilde katedralskoles arkiv og med dette er endt på landsarkivet for Sjælland, hvor jeg har undersøgt det og gengiver det i omstående tillæg. Sammenholdt med et andet pergamentsbrev i rigsarkivet, får vi da følgende oplysninger om skomagernes laugshus:

Præsterne Jens Ebbesøn og Matties Ebbesøn havde skænket huset til skt. Johannes' og apostlen Jacobs altre i Køge kirke. Disse altre tilhørte skomagerlauget (måske har præsternes fader været skomager), som derfor overtog huset; men Michel Jeipsen fra Strøby mødte op og erklærede, at huset ved arv tilhørte hans hustru Birgitte.

Sagen kom først for bisp^{en} i Roskildes officialis, men denne dømte, at huset tilhørte laug^{et} (1476). Derefter må sagen have verseret for Køge byting, hvis dom gik i samme retning, og det kan derefter se ud, som om Michel Jeipsen i Strøby nu er blevet tvunget til at gå til kongens retterting for at afgive alle krav på huset; thi pergamentet, der lå i skomagerne^s lade, er i virkeligheden et tingsvidne fra kongens retterting i 1478, udstedt af kongens justitiarius Evert Gruppe på Christian den førstes vegne.

¹⁾ byens borgmester.

Heri giver da Michel Jeipsen huset, »som hannem var tilfallet med sin husfrue Birgitte«, til skomagerne til evig arv og eje og opgav selv alle krav derpå.

Derimod er det ikke lykkedes mig at finde kong Hans' brev.

Dette hus — det nuværende Nr. 4 i Laugshusgade — vedblev at være skomagerlaugets forsamlingshus lige til 1810.

Af laugsbøgerne kan det ses, at det blev repareret i 1601, 1618, 1690, 1723 og 1750. Men reparationen i 1723 var nødvendigvis saa omfattende, at det satte lauet i en stor gæld, så at man blev nødt til at træffe den bestemmelse, at alle nye mestre skulde betale — foruden alle de andre udgifter — 4 rdl. klingende mønt. Dog slap mestersønnerne som altid billigere, idet de sammen med dem, der ægtede mesterenker eller døtre af byens skomagere kun skulde betale 2 rdl., og mestersønner, der ægtede mesterdøtre, slap endog med 1 rdl. — Da alle andre udgifter formindskedes i samme grad for disse sidste, har saadanne ægteskaber sikkert ikke hørt til sjældenhederne.

I det 19. århundredes begyndelse var huset atter så stærkt medtaget, at man blev nødt til at bygge det helt om af grundmur (1803), men de renter og afgifter, der i den anledning løb på, blev uoverkommelige for lauet, og i 1810 tog man den beslutning at sælge det. Det var på den tid et syv fags hus i et stokværk og havde to stuer, køkken, kammer, gårdrum og have.

Udover disse breve kendes ikke noget til laugets videre skæbne i middelalderen, og først hen mod midten af det 17. århundrede får vi fast hånd i dets historie, begyndende med en ivrig kamp mod fuskere og bønhaser.

I oktober 1646 fremkom lauet med en klage over, at der fandtes »bønhaser her udj herrit som gjør nyet arbeide och udselger thill forprang«. Stiftsbefalingsmanden på Tryggevælde forbød derfor offentlig på tinge slig omgælder af kgl. majestæts mandater.

Meget har det imidlertid neppe hjulpet, thi kun tre år senere sendtes en klage direkte til kongen over fuskere,

og denne udstedte da et påbud mod disse den 7/5 1649. Denne kamp mod fuskere, som varede lige til laugenes ophævelse, var i de fleste tilfælde ret håbløs, og også i dette tilfælde viste det kgl. brev sig ret magtesløst, idet skomagerne atter i 1661 klagede, og denne gang bad de om at få brevet af 1649 fornyet, men endelig på pergament, åbenbart i sikker tro på, at påbudet da vilde opnå større kraft. »Sådane Deres K. M. nådigste benådning vill den høyeste gud igien belønne och vi deriss May. och det gandske kongel. huus daglig udi voris bøner thill ald lycke och vellsignelse vill haffue i hukømmet Deres K. M. allerunderdanigst og pligt skyldige throe undersater och fattige skatborgere samptlige skomagere samestedtz.«

Denne fornyelse kom imidlertid først den 11/1 1668 — desværre kun på papir — men den indeholdt, hvad skomagerne samtidig havde bedt om, et forbud mod at andre end de Køge skomagere måtte opkøbe huder og bark. I alle tilfælde skulde barkedde huder, der tilførtes byen, først tilbydes skomagerne.

Det blev en købmand Hans Torst, om hvem vi ved, at han først kom i konflikt med dette privilegium, idet han i Køge og omegn opkøbte en del bark i 1689; men da det allerede var indskibet, slap han med en bøde på 2 rdl. til byens fattige.

Et par år efter fik mestrene af borgmesteren tilladelse til at anholde nogle folk, der gik rundt og solgte sko og tøfler til en meget lav pris, og at fratage dem skoene »til fuldkommen bevis hvor de der til er kommen og same godz gøre pris«. Meningen må være, at de selv fik lov at konfiskere skoene, hvorimod det vel tilkom øvrigheden at oplyse, hvor det øjensynlig stjalne gods stammede fra.

Værre end købmand Torst gik det skomageren i Søholm skohus, der i 1722 måtte betale ialt 24 rdl. til laugget, og det ser næsten ud til, at de gode skomagere har tvunget ham hertil uden lovlig ret og dom ved undertrudslar at lade ham underskrive et dokument derom.

Øvrigheden ses slet ikke at have haft indflydelse på denne bøde.

Frederik V konfirmerede¹⁾ i 1747 laugets vigtige privilegium, og Christian VII gjorde det samme. Traditionen vil imidlertid vide, at da man glemte at få det fornyet hos Frederik VI, nægtede Christian VIII at gøre det, da man henvendte sig til ham derom.

Det var ikke således, at enhver kunde producere det læder, han vilde. Disciplinen i lauget var streng, og da nogle af laugsbrødrene i 1798 understod sig at gaa uden for portene, især Broport, ja helt ud på landet for at opkøbe rå huder, blev der øjeblikkelig indkaldt laugssamling, hvor der faldt nogle bøder. Forretningsgangen var den, at lauget købte huderne og derefter afhændede dem til brødrene efter deres behov og efter varernes torvemængde, altså en rationering, der kunde være nødvendig i de år, hvor der rasede kvægsygdomme.

Byen havde på den tid 28 mestre, og da der var blevet dårligere afsætningsforhold end tidligere, sad skomagerne åbenbart lidt småt i det, skønt der endnu fandtes en del udenrigsk handel. Engelske og skotske kul- og kornskibe opkøbte store partier, selv til Frankrig gik der en del, foruden hvad nordmænd og svenskere købte. Men markedshandelen var i tilbagegang, den, der tidligere havde været de Køge skomageres vigtigste indtægtskilde, og borgmester Arff, der var laugets bisidder, spurgte da på en laugssamling, hvad man mente vilde være til hjælp for lauget.

Det viste sig da, at man straks kastede blikket på den industri, som siden de ældste tider havde været skomagerne forbeholdt, og hvorpå de Køge skomagere havde haft særligt privilegium: garveriet.

Det var den almindelige mening, at et lån fra de Reiersenske legater vilde sætte dem i stand til at producere bedre læder i større kvantiteter. Formen for modtagelsen af lånet skulde dog være den, at hver enkelt laugsbroder skulde modtage lån og betale tilbage igen, idet et samlet

¹⁾ bekræftede.

lån vilde virke uretfærdigt og kunde give anledning til strid. 18 mestre ønskede ialt 2050 rdlr. på forskellige tilbagebetalingsvilkår. — Samtidig lovede de mere velhavende at sælge læder billigt til de mindre bemidlede, når blot ikke land- og forprang hindrede dem i at skaffe materialerne.

Samme år fik byen en ny havnetakst, og laug^{et} søgte derfor om nedsættelse af afgiften for ugarvet læder; men hvorvidt alle disse skønne planer er gået i opfyldelse, kan laugspapirerne intet svar give.

Kampen mod fuskere er, som omtalt under den almindelige laugshistorie, almengyldig for alle laug i landet, og jeg skal derfor kun anføre et enkelt eksempel her.

I 1805 købte købmand Bastian Møller en hud af en bonde fra Fjelsted og betalte den med 8 mk. Lauget kom efter dette og sagsøgte handelsmanden, der fik følgende dom: 1) det gjorde forbud konfirmeredes, 2) huden konfiskeredes og gaves til laug^{et}, 3) Møller idømtes en bøde på 32 sk. til byens fattigkasse samt 4) idømtes sagens omkostninger.

Laugets indre historie frembyder en række ganske interessante enkeltheder.

Den ældste bevarede laugsbog begyndte 1673, da Michel Søfrensen var oldermænd og Christen Tønder og Knud Lauritsen stolsbrødre. Bisidderen var borgmester Rasmus Christensen Schiøller. . »Gud giffue, at det må komme vores laug til ære«, står der, men første forsamling bringer straks en trætte mellem to af mestrene.

En ny mester betalte i »indgang« den sædvanlige afgift til bisidder og skriver samt 4 rdl., der åbenbart gik i laden. Desuden måtte han give en tønne tystøl¹⁾, der blev drukket op i samme samling, og endelig 6 rdl. »till laugens bygnings fornødenhed«. Samtidig fik han anvist sit stade ved byens to markeder. Dette stade står stadig angivet i forhold til hans naboer, og de havde plads i den vestlige del af torvet, kaldet sudertorvet²⁾.

1) tysk øl, der var stærkere og bedre end det hjemmebryggede danske.

2) suder = skomager.

Da skomagerne i Køge var ret talrige, har deres markedsboder udgjort en hel lille by for sig, men nogen virkelig orden synes der ikke at have været i opstillingen før i 1692, da det blev bestemt, at den ældste skulde have sin bod uden for Jesper Knudsens gård og derefter de andre i den orden, hvori de var indgået i laug^{et}, og *således at ingen fremmed skomager kunde få stude lige overfor*. Da skomagerne i Køge havde særlig ry på sig for godt fodtøj, var dette sammenhold af særlig betydning og er blevet respekteret, thi der opstod aldrig nogen trætte derom.

Ved de omtalte betingelser for optagelse i laug^{et} nævnes i begyndelsen intet krav om mesterstykke. Dette blev først almindelig indført efter 1680. I 1682 står der anført, hvori et sådant mesterstykke skulde bestå. På neppe 14 dage skulde vedkommende lave »et paar veysit¹⁾ stoffler, et paar bønder skoe och it paar træ aff sett skoe²⁾ huilket til formelte tid han haffuer at ferdig giøre saa forsvarlig som hand agter at svarre till«. Desuden optræder et par andre mestre som kautionister for ham.

Det kan være, at denne fordring til mesterstykke ikke blev opretholdt i de følgende år, thi ellers havde det jo ikke været nødvendigt, at laugsbrødrene i 1708 højtideligt vedtog, at »ingen i deris laug indkomer med minder de først haver gjordt deris mesterstøcke efter kongl. may. ts laugs art. af ⁴/₁₁ 1682 art. 4«.

Forholdet mellem mestre og svende var som regel godt. Af uoverensstemmelser angående arbejdet findes kun et enkelt tilfælde, hvor mesteren anklagede en svend for at have syet et par sko uforsvarligt. Heri mente de øvrige mestre ikke at kunne give ham medhold, »eftersom læret og bonderne er i støcker og er gamle«. Derimod idømte de med salomonisk visdom både mester og svend en bøde for unødigt trætte for laug^{et} og tidsspilde.

Enkelte svende blev straffet for at have arbejdet for fuskere eller på landet, men i almindelighed har der væ-

¹⁾ vejse — vidse — visse: en plante til at farve brandgult med (tysk: weitschen).

²⁾ sko med høje hæle.

ret arbejde nok for dem at få i byen, ja til tider ser der endog ud til at have været mangel på svende.

Når en svend ankom til byen, blev han nemlig af oldgesellen ført rundt i bestemt rækkefølge til mestrene. Denne rækkefølge var opskrevet på en tavle i svendekroen; men desuagtet antog oldermændene i 1754 en svend lige for næsen af den, hvis tur det var, og måtte give en bøde herfor. Et mere sammensat tilfælde fremkom kort tid efter, da en ny svend kom til bys. Den mester, der stod øverst på tavlen, fordrede ham tilkendt sig, medens en anden afgav bevis for at have forskrevet svenden fra hans tidligere arbejdsplads. Den sidste havde i dette tilfælde juridisk ret, thi svenden var gået direkte til ham og havde ikke meldt sig til omskikning (havde ikke »om-meldt« sig). Svenden blev da ogsaa tildømt ham. For øvrigt var tilgangen af fremmede svende forholdsvis ringe, idet denne gode skomagerby selv oplærte to trediedele af de svende, der optoges i laug.

Der findes et par tilfælde af stridigheder mellem skomagersvende og andre byens folk. I 1698 var en af dem havnet i arresten, hvorfor ladens indhold paa 10 rdl. måtte tages ud til ham — »ellers haffde hand bleffuen soldatt«. I 1710 stod striden med nogle soldater, og ogsaa denne gang idømtes svendene af officererne (?) en bøde paa 10 rdl. Da laden ikke indeholdt så meget, lovede mestrene at betale resten.

Længere end til 1673 kan svendelaugene ikke føres tilbage; men alt tyder på, at det var langt ældre. I det nævnte år blev skomager Hans Pedersøn deres krofader og Anders Jensøn deres bisidder, medens svendene Jens Christensen fra Viborg og Peder Michaelsøn fra Ystad var skaffere. Der var på den tid 21 svende i »broderskab«. Ingen af disse var tyske, og de fire svenske, der fandtes, var alle fra de tidligere danske, men nu svenske landsdele.

Broderskabets ejendele bestod af 1 lade, 8 sølvskilte (til velkomsten), 1 fattigbøsse, 1 tin- og en sort velkomst¹⁾, »noch et kåberskilt med stangen«, »et lidet

¹⁾ åbenbart af træ. En sådan findes i dansk folkemuseum.

glychbeger«¹⁾, 2 store tinkander, 15 små dito, 4 skafferstokke, et brixholt, 1 sort bræt. Senere fandtes også en rød tavle, hvis brug ikke angives.

Frederik V's påbud om, at der ikke måtte finde drikkelag sted — ja alle sammenkomster var jo egentlig forbudt, hvad dog ikke overholdtes — synes i tidligere år at være overholdt, men i det 19. århundredes begyndelse, hvor der findes en del svende i byen, findes anført, at der sidste krodag blev fortæret for 22 rdl., og dette beløb steg i årene 1812—14 endog til 111 rdl. på en enkelt sammenkomst, og det midt i landets alvorlige økonomiske tid.

Forskellen fra det 18. århundredes begyndelse til dette frådseri er iøjnefaldende, når man under 1712 finder en notits om, at der i laden var 30 sletdaler, hvoraf blev udtaget 6 til offer og 2 til »svendenes lystighed«. I forbindelse med dette offer til kirken kan omtales, at sven-dene havde deres egen stol i Køge kirke, hvorpå de f. eks. i 1806 havde en udgift på 2 mk. til rengøring.

Som det ses var sven-den-es broderskab en ret fast organisation, hvor ganske vist alle afgørelser lagdes i mestrenes hænder. Der findes ikke omtalt, at de gifte svende, som det ofte var tilfældet i andre laug, ansås for ringere end ugifte og måtte vige for disse både i laug-et og på værkstedet. Dette er måske atter en følge af, at skomagerne i Køge var så vel ansete og så dygtige, at enhver svend herfra kunde nedsætte sig som mester, inden han nåede for høj en alder.

Som før omtalt var der snarere mangel på end overflod af svende i byen i det 18. århundrede, hvor skomagernes ry kulminerede, og mestrene besluttede da også i 1723, at de ikke mere vilde give nogen militær person, rytter eller soldat, arbejde, med mindre de ingen svende kunde få.

Dette betyder også en højnelse af standen som helhed. De hvervede soldater blev nemlig ofte på den tid brugt af håndværkerne til lettere arbejder, men var altsaa kun fuskere og gik i vejen for de udlærte svende. Bestemmelsen tjener altsaa laug-et til ære.

Hvad drengene angår, findes der kun få oplysninger

¹⁾ terningebæger.

om dem ud over deres ind- og udskrivning til læren. At der i hvert fald i det 18. århundrede vågedes over, at de ikke, som det sikkert ofte tidligere var sket, blev mishandlet, findes der dog et enkelt eksempel på.

I 1751 idømtes nemlig en mester en ret stor bøde for at have slaaet sin dreng »blå og brun«; men den ret interessante oplysning om, på hvis foranledning klagen herover kom for laug^{et}, mangler desværre.

I et andet tilfælde, der fandt sted c. 10 år forud, var det faderen, som selv var laugs^mmester, der vilde have drengen løst fra sin lærekontrakt, på grund af at han havde fået prygl. Men da erklærede de andre laugsbrødre, at mesteren, der vilde have, at han skulde stå sine læreår ud, havde ret; thi det var »een straff som hver mester bruger til at straffe sin dreng med nemlig spandremmen og der for ikke bør undvige sin mester«.

Da parterne imidlertid ikke kunde forliges, henviste borgmesteren som laug^{ets} bisidder sagen til bytinget.

Uden humor var de gode skomagermestre ikke i deres afgørelser, når de samledes på laugshuset. Da en københavnsk svend således en gang fremviste et par støvler og et par sko, han havde forfærdiget, og bad om laug^{ets} attest, kom denne til at lyde på, »at de havde set dem, der var både bedre og slettere«. Om svenden følte sig tilfreds med denne noget tvivlsomme udtalelse, ses derimod ikke.

Den 27. april 1701 oprettede laug^{et} i lighed med så mange andre en privat ligkasse, dog kun for mestrene. Kontingentet blev fastsat til 4 skilling månedlig og skulde opkræves af den yngste mester. Laug^{et} havde på den tid 24 mestre, og det forventedes, at kassen skulde kunne betale 10 sletdaler til hver mesters eller mesterindes begravelse.

Dette viste sig også at gå meget godt gennem årene, selv om laug^{ets} tidepenge og ligkassens penge efterhånden blandedes sammen også i regnskabet. Kun en enkelt gang var der noget vrøvl ved en mesters begravelse, men det viste sig nærmest at være ved ligbæringen, da sagen blev undersøgt af laug^{et}.

I 1810 omordnedes denne ligkasse noget. Både kon-tingentet og udbetalingen forøgedes, det første med 4 rdl., medens udbetalingen steg til 20 rdl., også for de en-ker, der var blevet ved med at betale dertil. Samtidig fastsattes indskudet, der hidtil havde været frivilligt, til 10 rdl. sedler.

Ellers indeholder laugsbøgerne navnlig fastsættelsen af en række mindre bøder for de sædvanlige synder, hvoraf slagsmålene og skældsordene som allerede berørt indta-ger en ikke ringe plads. Når Hans Olsen i værtshusmand Jørgen Heindorfs hus udskældte de der samlede svende for hundsotter, slyngler og lumpent pæk, måtte han bøde 4 mk., ligesom den mester, der foruømpede laug^{et} med skældsord samt pryglede nogle af brødrene. Den sidste måtte yderligere give en skriftlig undskyldning i laugs-protokollen, hvilket sidste sikkert ikke har virket mindst, da han efter den højtidelige oplæsning af undskyldnin-gen i alle brødres nærværelse måtte sætte sine ubehjælp-somme kragetær af forbogstaver under; thi skrive sit navn formåede han så lidt som de fleste andre brødre.

Iøvrigt faldt der bøder for at udeblive fra laugssam-ling uden gyldig grund, når man var tilsagt, og det er værd at mærke en bøde på 2 lod sølv for usømmelige ord i laug^{et}. Denne bøde, der idømtes i 1703, skulde tilfalde Skt. Nikolaj kirke og ikke laug^{et} selv, der dog var den forurettede.

Selve oldermænd^{en} idømtes året efter en bøde på 6 mark for at have forlagt nøglen til laden; men da han betalte de 2 mark kontant, fik han resten eftergivet.

Til sidst skal gengives et meget morsomt dokument, indført i protokollen i 1793 med den meget fornærmede skrifters højstegne hånd. Det giver i sig selv så mange små pudsigheder, at kommentarer dertil kun vilde være af det onde.

»Den 24. august var nogle mestre hos oldermænd^{en}, hvor ieg underskrevne havde forfattet et udkast til en memorial¹⁾ laug^{et} angående, men formedelst et andet

1) bønsskrift.

langt vidtløftigere udkast, dog af samme indhold som var af en winkel skrivere¹⁾ forfattet blev fremlagt, blev mit caseret, uagtet at ingen haffte noget derpå at udsætte, eller har haft noget at udsætte i de 12 år ieg har været laugs skrivere, så velsom hvad ieg ellers i 30 år i den henseende særdeles har været lauet til tjeneste, hvorfor det naturlig kunde chagrinere²⁾ mig og besluttede at ey her-effter noget videre for lauet at forfatte, da ieg sluttede at det var af utidig nag, for den årlige skrivereløn som er unegtelig at ieg aldrig har forlangt nogen skrivereløn men er af lauet tilbuden nogle gang, og da ieg har imodtaget samme i henseende at ligesåvel som en anden skulde betales, når noget extraordinarie³⁾ skulle indløbe, men da ieg af nogle mine laugsbrødre er blevet andmodet har ieg påtaget mig samme igien, og lover at forfatte de forfaldne documenter ved lauet imod at erholde som forhen årlig 1 rd. — Testeres⁴⁾ O. H. Meyer. Datum d. 27. juniij 1794.

Efter et lille års forløb var altså denne indenrigspolitiske sag bragt til en lykkelig afslutning.

Efter næringsloven af 1857 vedblev Køge skomagerlaug at bestå under delvis de gamle former. Dette kunde tillades, når laugene strøg alt, hvad der hed mester- og svendeprøver af deres artikler, som da efter indenrigsministeriets approbation opnåede kongelig stadfæstelse. Lauget må altsaa uden betænkning have opgivet alle ønsker om at bevare den gamle magt og værdighed og blev derved et af provinsens længst levende laug.

Det vedblev med møderne og aflæggelsen af tidepenge. Der blev valgt oldermænd og hossiddere, ligesom man formåede de skiftende borgmestre til at møde i forsamlingerne som bisiddere indtil 1872.

I 1885 vedtog man nogle ændrede love for både laug og ligkasse; men i 1906 besluttedes laugets ophævelse. En

1) hånlig betegnelse for en ustuderet og ulærd mand, der drev juridisk virksomhed.

2) bedrøve.

3) uden for det almindelige.

4) Dette bekræfter.

del gamle skikke holdt sig lige til de sidste dage og er meget morsomt skildret af redaktør Opffer i østsjællandske årbøger for 1902.

Smedelaug^{et} 1609—1864.

Der er mange eksempler paa, at der inden for et bestemt håndværkslaug fandtes optaget andre håndværkere, hvis antal var for lille til, at de selv kunde danne laug; men inden for de skarpere afgrænsede laug var der ingen, der rummede så mange forskellige kategorier som smedenes.

Et smedelaug kunde nemlig indeholde følgende håndværkere, der faktisk alle var smede: guldsmede (der dog kort efter middelalderens ophør udskilte sig i særlige laug), grovsmede, kleinsmede, nagelsmede, kobbersmede, rothgiesere¹⁾, grydestøbere, kandestøbere, sværdfege-re²⁾, lygtemagere, blikkenslagere, blytækkere, kobbersmede, knivsmede, gørtlere, nålemagere, bøssemagere og urmagere. Hvert af disse var et håndværk for sig, og en blanding af to eller flere kunde ikke tænkes.

I en mindre by som Køge fandtes der selvfølgelig ikke så mange, og arbejdet var derfor mere fordelt; men der var dog så mange, at de ofte greb ind på hinandens arbejdsfelter. Da der neppe fandtes skriftlige regler for den skarpe grænsetrækning mellem de forskellige kategorier, blev det laugets sag at fastlægge grænsen i de enkelte tilfælde, hvad der neppe altid har været så lige en sag.

Var f. eks. fabrikationen af et jern-fyrfad grovsmede- eller kleinsmedearbejde? I 1734 dømte laug^{et} det til at være kleinsmedenes sag. Derimod dømte det en anden gang det at beslaa et vandkar for at være arbejde for en grovsmed.

Også med antagelsen af svende kunde det blive galt af samme grund. Venzel kleinsmed måtte i 1624 betale en

¹⁾ metalstøbere.

²⁾ våbensmede.

klækkelig bøde, fordi han havde antaget en svend, der var udlært som bøssemager.

Inden for Køge laug¹et finder vi grovsmede, knivsmede, kedelsmede¹) bøssemagere, grydestøbere, sværdfege²re og kleinsmede, og i det 17. århundrede var laug¹et ganske anseeligt. I tiden fra 1690—1700 optoges således ikke mindre end 8 mestre i laug¹et.

Når en svend havde gjort sit mesterstykke, der f. eks. som i 1716 for en kleinsmed kunde bestå i et låseblik efter opgivne mål, meldte han sig på rådhuset, hvor han af lagde sin ed og fik bevis for, at han kunde optages i laug¹et. Med dette indfandt han sig i første laugssamling, hvor han så måtte gøre en større udbetaling.

I det 17. århundredes midte måtte han således betale: til laden 1 rdl., til oldermand og bisidder hver 1 rdl., medens skriveren og laug¹ets fattige måtte nøjes med $\frac{1}{2}$ rdl. hver. En adskillig større udgift havde han til laugsklædet (hvorpå laden blev stillet) og desuden en ungarsk gylden ($10\frac{1}{2}$ sletdaler), som i alle lændets laug var en obligat afgift for mesteroptagelsen; men som oftest fik den unge mester et års udsættelse med denne sidste.

For Køge smedelaug var der også tale om at indtræde i et meget gammelt laug, hvor gammelt er ikke muligt at afgøre. Smedens arbejde er jo et af de ældste i vort samfund, og hans virksomhed ved den flammende esse, hans egen kraftige, tilsodede skikkelse var omgivet med en vis mystik, der let skabte myter om ham. Til ham søgte folk for at hente både råd og dåd, og han blev ofte den af folket udkårne kloge mand, der kendte mere end sit fadervor.

Selv efter middelalderens mørke tid blev der ved at hvile en vis højhed over smeden og hans arbejde, og at optages blandt smedelaug¹ets mestre var en højtid, hvoraf man endnu kan få et pust, når den sirlige skriverhånd i laugsbogen noterer om en ung mand i 1610, at han blev »bevilget att komme udj de gamle smeders²) laug«.

På den tid havde smedene deres eget laugshus, hvis

1) kobbersmede. — 2) smedemestrene s.

beliggenhed endnu ikke kan konstateres. Det eneste fingerpeg er en udgiftspost fra 1610:

»den 30 majj gaff ieg hans snedker på bierge for hand flijde¹⁾ dett gamle plankeverck i laugs hus gården emelle søffren skrædder i nørre stræde oc laugshus gården som var brøstfældig«. Men hvor boede Søren Skræder? og lå laugshuset også i Nørrestræde, eller lå det i en tilstødende gade?

I dette hus holdt mestrene stevne, men endnu var laugets væsentligste opgave af selskabelig karakter, og det var slet ikke lidt øl, der blev drukket. Når Oluf Kielsmid havde givet Morten Kniffuesmid »uqvemsord«, måtte han bøde 1 tønne øl, og når en ung mester optoges, betalte han sin indgang med 1 td. øl og kun 2 mk. i penge. Det falder derfor heller ikke underligt, at der gik for 3 mk. øl med, da mestrene besøgte Jep Kleinsmeds »mestergierning«²⁾.

Oldermanden havde overopsynet med laugshuset, og når han tiltrådte sin toårige gerning som sådan, overtog han huset med bord og bænk, 34 skåle, store og små, 1 trækande, 1 kobberkande; og om Jesper kleinsmed står der i 1611 bemærket at han »skall vare dem saa lenge der kommer en anden«.

Nogle år efter fandt imidlertid sammenkomsterne sted i oldermandens hus, og først i 1631 hører vi igen om laugshuset, idet det bestemmes, at Claus kleinsmed »skal effter denne dag lade flie på laugshus och holde det wid lige och skal so beholde det och bo der udi hans liffs tid for inte. Men den større stufte³⁾ skal han holde wid lige och holde skiffue⁴⁾ og benker wid lige och holde stuffuen rein⁵⁾ so når smiderne holder steffning⁶⁾ att de kan mødt der«.

Efterhånden ser man, at lauget får større virkeområde,

1) reparerede.

2) mesterstykke.

3) stue.

4) bord.

5) ren.

6) sammenkomst.

og at det varetager brødrenes interesser udadtil. Så tidligt som i 1629 bestemmes det f. eks., at ingen smede (og det gælder altså alle kategorier) må arbejde for en borger, der stadig skylder en af brødrene betaling for et udført arbejde.

Som tidligere berørt er det 17. århundrede laugets bedste tid. Der var en snes mestre, hvoraf i hvert fald 6 kan bestemmes til at være grovsmede, 6 kleinsmede, 1 bøssemager, 1 grydedstøber og 1 knivsmed.

Men det var også en stridens tid. Der var et utal af tvistigheder og af klammeri, og fastelavnssøndag 1650 var det rent galt. Da behandledes ikke blot en større sag mellem flere mestre, men ikke mindre end fem mindre sager. I 1637 måtte Soffi Jensdatter møde personlig i lauget og vidne, at Simon kleinsmed havde udskældt hende for en hore og en »seck«.

Med det 18. århundrede begyndte nedgangen for lauget, og i 1750 var der kun 6 mestre. At man ikke under disse forhold har kunnet beholde laugshuset, er forståeligt, men det kan ikke ses, hvornår man har afhændet det.

Med det ringe antal ser det lidt latterligt ud, at man stadig opretholdt de gamle skikke med skiltflytning o. l., og at denne foregik med de 6 mestre (måske i forbindelse med deres svende for at fylde lidt) med fuld honnør, det fremgår tydeligt af udgiftsposten: 1 rdl. til musicanten.

At der heller ikke nu kunde holdes regelmæssig eldermandsskifte hvert andet år, er klart, og det anføres, at en oldermænd udtrykkelig ønsker at fratræde efter at have beklædt embedet i 5 år.

Trods de få medlemmer kunde der endnu opstå strid om, hvorvidt et arbejde hørte hjemme i grovsmede- eller kleinsmedeværkstedet. Da i 1801 en mester blev arresteret og en anden i hans fraværelse lokkede svenden til sig, som dog var den, der skulde tjene brødet til den hele familie, måtte borgmesteren gribe ind og paa grundlag af de gamle laugsartikler beordre oldermænden til at vise svenden tilbage.

I 1860 ophørte laugsmøderne, og syv år senere fik laugget kongeligt brev på sin opløsning, hvorefter beholdningerne i mester- og svendeladen — henholdsvis 62 rdl. 74 sk. og 35 rdl. 55 sk. — efter ønske skulde deles ligeligt mellem de resterende 5 mestre og 2 svende. Det blev samtidig beordret, at arkivet skulde afleveres til herredsfogden.

Svendenes og drengenes antal fulgte selvfølgelig laugets trivsel. I de gode tider var de talrige, i de dårlige nede på et rent minimum. I 17. århundredes slutning kunde der således indskrives 5—6 drenge paa én dag — ialt en snes om året, medens antallet hundrede år senere var dalet til et par stykker om året.

Smedesvendene var store herrer. De bar altid kårde ved siden — naturligvis dog undtaget den tid, de var for åben lade — noget, som ikke ses anført for nogen af byens øvrige håndværkssvende. Men trods dette våben er der aldrig tale om blodsudgydelser eller større slagsmaal på blanke våben. Kården bruges nærmest til trudsler.

I 1641 var en svend kommet Poul Jespersen kleinsmed »for porten« og vilde slås med en af hans svende. Af en eller anden grund lagde han sin kårde fra sig på gaden, og Poul tog den og brækkede den midt over. Lauget dømte ham til at erstatte den, hvad han dog nægtede og forlangte sagen til doms.

Efter en laugssamling en halv snes år efter kom fire svende til altgesellen, der åbenbart havde fornærmet dem på mødet. De slog med deres kårder på porten, men altgesellen var så fornuftig at holde sig inden døre og først i næste samling forelægge sagen for oldermænden og bisidderen, der kørte de fires harme med nogle bøder.

Hvor gammelt svendelaug var, kan ikke opgives. Den ældste laugsbog begynder i 1653, men den er ført med så megen rutine og på en så selvfølgelig måde, at der må regnes med, at det er en fortsættelse af en ældre.

Et bevis herpå er det også, at mestrenes laugsbog for 1644 har en optegnelse om, at svendene var indkommet med klage over, at deres oldermænd (som jo var en af mestrene) ikke havde ladet altgesellen tilsige dem til

møde i længere tid, så at der ikke var blevet opkrævet »skenker«¹⁾. Disse skenker måtte oldermændene så betale med 4 sk. for hver svend.

Yderligere findes sammested for 1632 en dom over en mester, der ikke vilde lade sin svend, der var skaffer, gå rundt med en fremmed svend før et bestemt klokkeslet. Var der en skaffer, måtte der jo også være et svendelaug.

Hvad der er fortalt om skomagerlauget i dets stortid, kan også gælde om smedene, der på samme tid dannede et dygtigt og anset laug. Ikke så få drenge blev oplært i professionen, som var barnefødt i helt andre egne af landet, ja helt ovre i Jylland, og at skifte bolig og overhovedet rejse var dog på den tid en ret ualmindelig sag. Ligeledes findes der kun en enkelt bemærkning om, at der er givet to mark til en fremmed svend, der ikke kunde finde arbejde.

Dette tyder på, at de få egentlig vandrende svende, der kom til byen, altid kunde få arbejde. I laugets glansperiode optoges c. 8 svende om året, og af disse havde de 40 pCt. lært i byen.

Svendenes afhængighed af mestrene var ikke mindre her end i andre professioner, både i det personlige forhold og indenfor lauget.

I 17. århundredes begyndelse havde de en gang ladet deres lade male op og lod ved samme lejlighed sætte deres håndværks våben på låget. Dette tog mestrene dem imidlertid meget unådigt op, og svendenes oldermann fik ordre til atter at lade våbnet fjerne.

Også ren økonomisk var svendelaugene afhængig af mestrene. Da således en svend døde i 1600, måtte mestrene betale begravelsen med 13½ mk. efter svendenes armodning, da de ikke selv formåede det.

Fra 1681—1724 indstilledes sammenkomsterne fuldstændig, rimeligvis under indflydelse af forordningen af 23/12 1681, hvori punkt 11 siger, at »svennene maae ingen kroe eller sammenkomst have«, hvad der altså her — i modsætning til de fleste andre steder — blev overholdt.

¹⁾ tidepenge.

Da sammenkomsterne genoptoges, måtte man begynde helt forfra, laden måtte opmales og en ny hammer¹⁾ anskaffes.

De gamle protokoller benyttedes atter, kun ikke »sortebogen«.

Denne havde været ret hyppigt brugt, siden den anskaffedes i 1638 »till att indskriffue huilcke svenne som forbryder sig udj mod laug²⁾ enten med thyffuerij eller skielm³⁾ sag eller giæld sag, att huilken som ike gjørret rett for sig udj laug²⁾ skal indskriffues udj....«

En kleinsmedesvend var den første, som løb fra en bøde til laden, og »huilken smed som andraffer hannem maa skielle³⁾ og skyldte hannem indtill hand haffuer giort rett for sig«.

Som regel var det en bødestraf, de løb fra, men det kunde også hænde, at det var lån af laden eller gæld til krofar.

Ialt indeholder bogen tolv sådanne forbrydere, men deraf er de fire senere overstreget, hvad vel nok må betyde, at de har sonet deres brøde.

I det 18. og 19. århundrede er der ikke meget at fortælle om svendene. Antallet varierede i tiden indtil laugets ophævelse mellem 6 og 14, men i 1867 var der som omtalt kun 2 i hele byen.

Så sent som i 1856 kan endnu spaltningen i forskellige kategorier ses, idet en svend i det år aflagde speciel prøve som nagelsmedesvend.

Skræderlauget 1623—1862.

Til de ældste håndværk hørte også skræderne. Folk kunde til nød selv smede lidt, men at sy sko og kræder befattede de sig ikke med, i hvert fald ikke i byerne.

Men lige så lidt som de to foregående laug, der sikkert har haft deres rod helt ned i middelalderen, kender vi

1) lydhammer, som oldermænd brugte som vor formandsklokke bruges nu.

2) skælm havde den gang en langt kraftigere betydning som skældsord.

3) udskælde.

noget til dette gamle laug, før det rejser hovedet på ny efter Christian IV's radikale men virkningsløse kuc med at ophæve laugene.

I maj 1623 begynder det på en ny protokol, og da var Christoffer Venndilbor¹⁾ oldermann, og Oluf Lauritzen og Anders Nielsen var hossiddere. Foruden dem fandtes der 6 andre mestre i lauset.

foto. L. Sæborg.

Skrædernes bøsse af messing med pånittede
figurer. 1664. (Dansk folkemuseum
Katl. nr. 648).

En syvende blev forøvrigt optaget samme dag efter recepten: »Christoffer Olsen skall gjøre indgangh, forhværfe borgerskab och giffue udj emboditt²⁾ en ungers³⁾ gylden, oldermannen 1 daler, schriffueren 1 daler og 1 dal. til befrielse fra laugs tjeneste.« Få år efter ses det. at

1) Christoffer fra Vendsyssel.

2) håndværket.

3) ungarsk.

man for at blive optaget i laug^{et} måtte have en forlover blandt de ældre mestre.

Skræderne var ikke noget særlig stridbart folkefærd. Det var en ren undtagelse, at Christen skrædersven på en højhellig søndag gav sin mester, Niels Hansen, et ordentlig munddask og truede ham til at betale 3 mk. 6 sk. for det vin og øl, de havde siddet og drukket sammen på kroen. Ved næste laugssamling, hvor han ydmygt bad om forladelse og forklarede, hvor fuld han havde været, måtte han så love at betale det halve af fortæringen.

På et punkt var de gæve skrædere imidlertid ikke til at spøge med — det var over for indgreb i deres næring af fuskere og bønhaser.

I 1623 indfandt oldermænd^{en} og to af de andre mestre sig i Laugshusstræde, hvor Hans Koer (eller Korr), der ikke var medlem af laug^{et}, sad og syede på et par læderbukser. De tre værdige mænd gjorde kort proces og ryddede så godt som hele lokalet for klæder.

Udbyttet var foruden de cmtalte læderbukser: »it markkir snørelif, en brun kledetrøje, en gammel klede boll¹⁾ till en quindetrøje, noch en gamell quinde thrøje till att vende, nogid forett klede kom fra en quinde-thrøje«, og ikke nok dermed, men for at hindre gentagelser medtog de også hans saks, hans strygejern og hans syring.

Måske kom de i tanker om, at der kunde være mere, thi allerede dagen efter kom de tilbage og bemægtigede sig en del flere sager, både gamle og nye, og aflagde samtidig en visit i Nosoppestræde, hvor Rasmus skræder der var i samme situation som Hans Koer, ligeledes blev plukket.

Et ganske radikalt middel til at skaffe medlemmer til en forening!

Men det hjalp! Hans Koer meldte sig til laug^{et} om optagelse, men da denne først kunde finde sted ved næste laugssamling en måned senere, og han dog skulde leve i den tid, påtog han sig arbejde forinden og måtte straks ved optagelsen bøde en sletdaler derfor.

¹⁾ bol, bul: kvindetrøje uden ærmer.

Nu havde man imidlertid fået blod på tanden, og ol-dermanden drog atter ud for at opsøge slige formastelige. Denne gang var det en kvinde, der skaffede sig lidt ekstrafortjeneste ved syarbejde, som det gik ud over, nemlig Karen Hansdatter til Boe vognmands.

Udbyttet her var et par sorte engelske bukser og et barattes¹⁾ skørt, der skulde omsyes. — Otte dage senere fik hun ved borgmesterens mellemkomst sagerne tilbage, rimeligvis med en advarsel mod oftere at befatte sig med sligt.

Det var dog ikke alene sådanne udenfor stående, man holdt øje med. Niels Lauritsen, der åbenbart også havde anden arbejdsvirksomhed end skræderiet, havde melået sig ud af laugget; men fristet over evne havde han grebet til nålen igen, og da det opdagedes, måtte han bøde 6 mark til laugget.

Men trods den energiske forfølgning var det åbenbart svært gennem tiderne at holde byen ren for de slemme fuskere.

I 1669 opdagedes det, at en af laugets egne brødre havde en fusker siddende hjemme hos sig på arbejde. En del andre mestre aflagde ham en alt andet end venskabelig visit, og da de gik, tog de en bænkedyne og nogle hyn-der med, som den arge fusker havde arbejdet på, og den vanartede laugsbroder fik dem først tilbage, da han betalte 6 mark til laden.

Femten år senere var det galt igen. Da klagedes der i forsamlingen over, at nu sad der atter bønhaser og skrædererede rundt om, bl. a. Kristen trommeslåer og Knud spillemand samt Christoffer Laursøn, »som boer på blegdammen ved vester pordt«.

Borgmesteren, som var laugets bisidder, gav i den anledning laugget fuldkommen magt til at opsøge disse og uden forudgaaende proces straffe dem første gang med 4 rdl.s bøde — og der tilføjes forsigtigt: efter kgl. forordning. Hvilken forordning der hentydes til, er ikke let at klare, thi i Fr. V's netop udgivne forordninger, der revo-

¹⁾ opr. borat = uldent tøj.

lutionerede det ganske laugsvæsen, omtales fuserne ikke med et ord.

Et eller andet har der imidlertid været, der kunde opfattes forkert, thi $\frac{2}{5}$ 1685 måtte Fr. V udstede en ny forordning, der tillod fattigfolk, som ikke holdt svende og drenge eller piger, at arbejde for sig selv og deres kammerater, og der toges her navnlig sigte på arbejde »med væven, syen eller anden deslige gemene hånd-gierning«.

Lauget havde i det 17. århundrede gennemsnitlig et dusin mestre, men de sad kun i småerhverv, og syv af dem holdt f. eks. ikke engang læredreng.

I 1623 blev svendelaug et og fik sin egen skrå, men der var så få svende, at man var nødt til at optage drengene deri. Der betaltes straks 1 mk. af hver svend og $\frac{1}{2}$ af hver dreng, ligesom der betaltes nogle skilling til anskaffelse af et skilt til at hænge uden for herberget.

Når oldermændene for mestrene var udpeget, mødte han op på rådhuset med to andre som vidner og lod sig indskrive som saadan i rådstuebogen, og i det 18. århundrede måtte han også aflægge ed ved denne lejlighed.

Som regel var forholdet til borgmesteren det bedst mulige, men i 1675 kom det til nogle stridigheder. Nogle af mestrene gik da til den anden borgmester og forelagde ham nogle spørgsmaal, der kunde se ud som en klage over deres bisidder.

Ikke så snart hørte denne, borgmester Casper Eggertz, imidlertid herom, før han kaldte laug et sammen og spurgte, hvad meningen med disse spørgsmål var, samt krævede sagen ført til protokols. De gode skrædere forsøgte en vag forklaring, som den energiske borgmester dog ganske fik fejlet bort, og laug et faldt til fode.

Køge skræderlaug havde aldrig nogen gylden periode, som de to foregaaende laug, og det levede et ret fredeligt liv, indtil det i 1862 afgik ved døden og stedtes til hvile i overværelse af oldermænd O. Hansen, bisidderne H. P. With og S. Bech og endnu 7 mestre.

Snedkerlauget 1622—1885.

Der er en vis sandsynlighed for, at Køge snedkerlaug først er opstået, efter at laugene begyndte at komme til kræfter igen, da Chr. IV i 1621 gav lov til at »forfatte visse vilkår« efter i 1613 at have ophævet alle bestående laug.

Den 30. juli 1623 mødte efter tilsigelse kl. 8 slet om morgenen oldermænd Rasmus Henningsen, hossidderne Joachim Holst og Claus Plato samt Peter v. Buus, Jens Rode, Jens Jørgensen, Søfren Søfrensen og Jørgen Nielsen, og de bestemte, at v. Buus skulde lave et skilt og en lade.

Det er dette sidste, der synes mig at pege på, at vi har med et nyoprettet laug at gøre. Oldermænd og hossiddere er bleven valgt på det indledende møde om laugets stiftelse, næste skridt er købet af en protokol, og dernæst er det første, der anskaffes, en lade og et skilt. At laugets »embidtz skrå« er fra 1622 tyder i samme retning, thi før den fandtes, kunde laug et ikke dannes. Skråen var dets grundvold!

Noget af det første, man gav sig i lag med, var at opspore dem, der ikke havde givet sig ind i laug et, og som man nu havde lov til at betegne som fuskere. Man drøftede spørgsmålet på et møde i 1624, og borgmesteren, Morten Mønboe, gav i lighed med, hvad vi har set hos skræderne, ordre til, at man skulde tage værktøjet fra dem.

Resultatet var i første omgang, at tre mennesker på denne måde så sig berøvet deres erhverv — borgmesteren havde været så forsigtig at give udsendingene byskriveren med — og i løbet af kort tid kom der fra dem alle tre, bl. a. Engelbrecht billedsnider, »som stod til den danske skolemesters bag kirken«, anmodning om optagelse i laug et, hvad der da også skete med fuld hønnpør.

Samme år fik svendene deres eget laug med tilhørende skrå, og laug et havde en ganske artig udskrivning til både lade og skilt og til byskriveren for udarbejdelsen af både mesterskrå og svendeartikler.

Noget særskilt laugshus ser det ikke ud til, at sned-

kerne nogen sinde har haft. Alle møder står anført som foregået i oldermændens hus. Og i modsætning til de andre laug, hvis bisidder altid var en af borgmestrene, havde snedkerlauget undertiden en af rådmændene på denne plads.

Som allerede berørt var de første år optaget af at fæstne laugets stilling og at holde alle uvedkommende fra arbejdet. Det var dog ikke altid, at laugets i sig selv var stærkt nok til at klare sagen. Ofte måtte øvrigheden kaldes til hjælp.

En rytter arbejdede således i 1655 som snedker i byen og fik af laugets tilhold om at holde op, og da han ikke gjorde det, fik han en bytingsdom derpå, medmindre han vilde »vinde sit borgerskab og gøre laugs rettighed«.

Året efter kom der en snedker til byen, som ikke kunde skaffe beviser for, hvorfra han kom. Også ham blev det ved dom forbudt at arbejde i byen.

Endnu større kvalm havde man med to københavnske snedkere, der havde nedsat sig i Køge. Til Trods for at de havde boet et par år i byen, nægtede de stadig at indtræde i laugets under påskud af, at dette laug uden bevis havde rettet nogle beskyldninger mod en københavnsk svend. Bytinget dømte, at de skulde indtræde i laugets, og da de lod sagen gå til landsretten, stadfæstede denne dommen og idømte dem sagens omkostninger. Da først var de knækket.

Snedkerlauget var det tyske laug i Køge, i hvert fald det, der længst holdt sig til det tyske sprog, og dette skyldes sikkert ikke mindst, at dette laug i modsætning til de andre stadig havde tilgang af tyske svende, hvoraf en ikke ringe part var fra Hamborg. Som en anden modsætning skal fremhæves, at en del af svendene ikke kunde få arbejde, men måtte drage videre med deres »geskænk«.

Først i slutningen af det 17. århundrede var de tyske elementer helt borte, navnene var atter danske helt igenem, og laugsbogen førtes på dansk.

Men inden dette skete, krævedes der naturligvis en del af zünftens fordringer opfyldt. F. eks. indskreves aldrig en dreng uden med bemærkning om, at han var

»jung von erlichen eltern«. Også »geschenken« holdtes i hævd, og det noteredes, hver gang denne blev udbetalt til en svend, »dat er kene arbeidt bekommen hebben«. 1637 vilde man ikke optage Peder Søfrensen Skov, fordi han var slegfred født, »thi dersom en svend arbejdet hos hannem, blev han til en »skiælm«. Under henvisning til forordningen af 16/8 1622 blev de dog tvunget til at modtage ham.

1644 måtte mestrene yde hjælp til en fattig syg kollega, der med kone og børn var blevet fordrevet fra Skåne af de svenske, der på den tid hærgede den danske provins.

I 1680 fik laug et klage fra en snedkersvend Hølbek, »der ikke havde ladet sig behøvl«, og som nu klagede over, at mesteren i Køge havde ladet ham skrive på det sorte bræt for at have bønhasset på landet. Han bad nu mesteren »gøre ham ærlig igen«, så at han kunde tjene sit brød.

Hvordan behøvlingen var i Køge i det 17. århundrede, oplyses ikke af denne klage, der jo heller ikke udtaler noget om, at det forlangtes, at svenden skulde være behøvlet i Køge.

Officiel blev behøvlingen i hvert fald først, da laug et i 1753 anmodede regeringen om behøvlingsret. Den fik det også, men der stilledes en del fordringer angående udførelsen.

Behøvlingen skulde foregå en søgnedag og skulde finde sted i en magistratspersons overværelse, for at der ikke, som det tidligere havde været tilfældet, skulde forekomme usømmeligheder eller anstødelige ceremonier. Talens indhold skulde i forvejen meddeles magistraten skriftlig, for at den kunde blive censureret. Og der måtte absolut intet drikkeri finde sted!

Men dyrt var det at blive behøvlet! Der findes tilfældigvis fra den tid en »udskrift på, hvad det kand koster at lade sig behøvle i Kiøge.... som følger

Først — magistraten	2 rdl. 4 mk.
Andet — mose kanderren ¹⁾	2 »
3de — udskriver penge	4 »

¹⁾ musikanten.

4de — behøvleren	2 rdl.		
5de — skildt penge	1 »		
6de — kosvansen		4 mk.	4 sk.
7de — velkomst penge	1 »	8 »	
8de — handverst gevondhed	3 »		
9de — vind siogen	1 »		
11 rd. » mk. 12 sk.«			

Snedkerne syntes at have fået forordningen af 1681 galt i halsen, hvad deres forhold til magistraten angik. Ved hver lejlighed løb de til øvrigheden, snart med en klage over en svend, der havde skældt lauget ud, snart med en dito over Peder Olufsen bedemand, der gik dem i næringen, og borgmesteren synes også til slut at være blevet irriteret derover.

I 1690 klagede de til kongen over deres fattigdom og bad om bedre beskyttelse af deres arbejde; men denne stillen fattigdommen til skue var et almindeligt karaktertræk for alle ansøgninger til regeringen under enevælden.

Det er helt igennem vanskeligt at opgøre snedkerlaugets økonomiske forhold gennem dets halvtredie hundrede år lange levetid. Det fremgår ikke umiddelbart ved gennembladningen af dets arkivalier, således som de allerede beskrevne laug, der havde blomstringstid og derefter følgende nedgangstid sammen med byen.

Rimeligvis kommer det af, at tilstanden helt igennem har været mere jævn for snedkerne. Disse var ikke som de øvrige »i skubbet«, da byen havde sin gode tid, og havde derfor ikke noget at leve på i den dårlige. Der viser sig ingen stærke stigninger eller fald i antallet af mestre og svende.

Indtil 18. århundredes midte holdt mesterantallet sig lidt under den halve snes, men sank derefter ned til 4 à 5. Naar lauget alligevel kunde bestå og klare sig økonomisk, kom det af, at det var begyndt at optage mestre fra andre byer, hvor der ikke fandtes laug, f. eks. fra Vordingborg, Ringsted, Store Hedinge og Næstved. Disse havde ret til at få lærlinge ind- og udskrevet, og de fritoges for at lave mesterstykke, med mindre de senere ønskede at nedsætte sig i Køge.

Hvad mesterstykkerne angår, får man en del flere oplysninger her end i de andre laug. Som det ældste kan fra 1685 nævnes forarbejdningen af et brætspil samt »affridsning på it skikeligt contor«¹⁾. 1750 nævnes kun brætspillet, hvori »blindt træet«²⁾ skulde være af godt, rent egetræ; men tre år senere forlanges — foruden det indlagte brætspil — et rids af et stort klædeskab »effter den corinthiske stil«³⁾.

I 1855 indstillede lauget og fik kongelig bevilling på, at mesterstykket skulde bestå »enten i en smagfuld damebureau«⁴⁾ eller såkaldet damesekretair«⁴⁾, eller i et chatol med opsats af selvvalgt træ, dog ikke fyr eller gran«.

Til belysning af de Køge snedkeres karakter skal siges, at de var mere end almindelig fredelige. Man træffer sjældent så få trætter både indbyrdes og med andre, som i dette laug.

Derfor skal også kun fremdrages et lille morsomt eksempel paa en uoverensstemmelse i 1752.

Oldermand Erik Jørgensen Sæbys funktionstid var snart udløbet. Han krævede da, at man skulde vedtage og føre til protokols, at skiltflytningen fremtidig skulde foregå uden ceremoni, thi da han blev oldermand, havde der hverken været musik eller procession eller anden højtidelighed, og nu undte han åbenbart ikke sine efterfølgere denne festlighed. Men de øvrige mestre erklærede, at det kun var gået sådan til på grund af de dårlige tider, og når disse ophørte, havde de virkelig i sinde igen at få lidt morskab ud af oldermandsskiftet.

I 1830 bestemte de få indenbys mestre, at der af laddens midler skulde ydes begravelseshjælp til mestrene og deres hustruer. Tilskudet blev sat til 20 rdl., men forhøjedes i 1857 til 30. Næringsloven satte imidlertid et skel mellem de gamle og de nye mestre. De første var »laugsmestre«, medens de sidste ikke havde gjort mesterstykke.

1) skrivebord.

2) blindrammen.

3) stilart.

4) dameskrivebord.

I nogle år stod de adskilt, men så søgte de gamle mestre indenrigsministeriet om tilladelse til at optage de andre i deres forening for at kunne bevare ligkassen, som de mente var en nyttig og god institution. Samtidig søgte de om, at svendeladens beholdning på 143 kr. måtte overgå i deres ligkasse, da tilgangen af svende ganske var standset i 1865.

Dette blev bevilget, men fem år senere, i 1884, findes en kraftig opfordring til alle byens snedkere, mestre såvel som svende, til at indtræde, da man agtede at søge tilladelse til at opretholde lauset på grund af ligkassen.

Om denne opfordring ikke har nyttet, eller om regeringen ikke er gået med til lousets opretholdelse, nok er det, at i december samme år ophævedes lauset.

Af dets ejendele skænkedes seglet, laden, velkomsten af tin med 22 sølvskilte, valgtavle¹⁾, 2 skafferstokke, 1 fattigbøsse og 1 skilt til museet på Frederiksborg, medens arkivalierne afgaves til byens arkiv og en kasse med tegninger til mesterstykker til Køge bys tekniske skole.

Handskemagerlauget 1749 -- 1862.

Der er et gammelt ord, som nu aldrig høres mere, men som før var med til at slå Køge bys gode navn fast, nemlig at komme i orde som Køge handsker.

Nu foregår al handskesyning på maskine, og de fleste kan tage handskerne på med det samme, de er købt. Men for blot en snes år siden var det almindeligt, at handskerne blev syet til en efter mål, og helt tilbage til middelalderen har Køge håndværkere drevet den kunst, som kastede glans over både dem og byen.

Desværre kan der endnu intet siges om handskemagerlausets ældste tid. At det ikke har været så ringe endda, viser den tinkande i folkemuseet i København, der bærer indskriften: Handskemager Svenis Kande udi Kiøge som er bekostet udi det Aar 1678«. Har man fundet det umage værd at danne svendelaug, og har dette haft råd til at anskaffe en velkomst, må man regne med mindst

¹⁾ walltavlen (wallen), hvorefter der omskikkedes.

en halv snes svende, hvad der i denne profession vil svare til c. 15 mestre.

Men dette er foreløbig det eneste spor fra tiden før 1700, vi har.

Den laugsbog, der findes, begynder først i 1749, og den fortæller meget lidt.

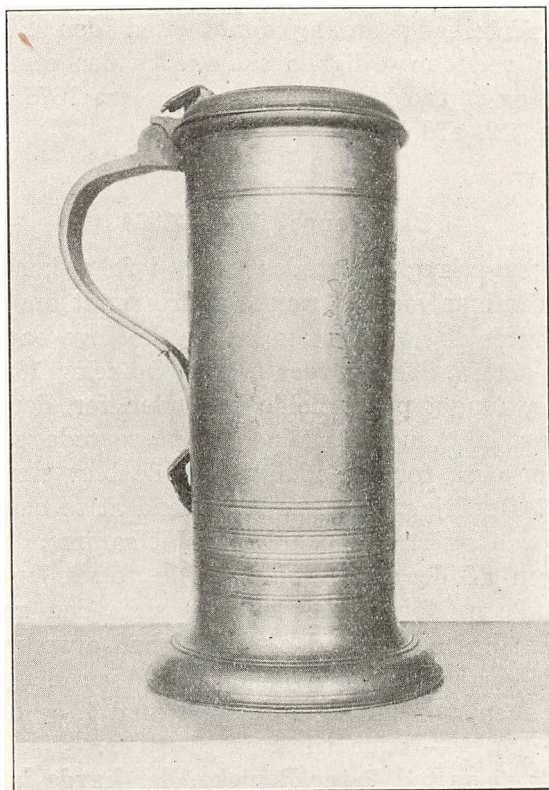

foto. L. Sæbørg

Handskemagernes tinkande 1678.
(Dansk folkemuseum Katl. nr. 275 b.)

Der var på den tid 5 mestre i lauset, og dette antal holdt sig nogenlunde indtil opløsningen i 1862. Der holdtes kun møder ved optagelsen af nye mestre, og dette foregik med gennemsnitlig 3—4 års mellemrum.

De mestre, der optoges i lauset, havde så godt som alle lært håndværket der i byen og var tit sønner af de ældre mestre. Tænker man sig dette forhold ført videre

tilbage i tiden til laugets stortid, må man antage, at der til det sidste har været en god del traditioner i laug^{et} og håndværket, som vel nu desværre er gået tabt.

Mesterstykket, som skulde forfærdiges, havde sigte på, at laug^{et} fra gammel tid bar navnet »peltzner- og handskemagerlauget«, og det bestod af en rød skindpels og et par dyreskins mandshandsker.

Den sidste laugssamling fandt sted den 28. januar 1862, og ved den lejlighed skænkedes den omtalte tinvelkomst og et fiksérkrus med 8 navne fra 1675 til nationalmuseets 2. afdeling.

Bagerlauget 1702—1864.

Køge bagerlaug oprettedes i 1702 i følge kongelig forordning sammen med en række andre rundt om i landet.

Der haves dog efterretninger fra de Køge bagere allerede fra det 17. århundredes midte. Omkring 1640 havde de nemlig fundet på at holde bod uden for deres huse, hvad der ellers kun var almindeligt på torvedage. Det ansås derfor også for utilladeligt, og de blev stævnet for bytinget. Det hjalp dog ikke mere, end at to bagere året efter gjorde sig skyldig i akkurat det samme.

I ingen af de andre laug gjorde forskellen mellem uformuende og formuende lærlinge sig i den grad gældende som hos bagerne. I almindelighed overskred læreårene sjældent tallet 5, hvad der også var det almindelige her; men man kunde også nøjes med 4, og det kunde — endda ofte — stige til 8, ja til 8½ år.

I 1731 fremstod Peter Benicke, der havde lært i Lübeck, men arbejdet som svend i flere år der i byen. Han beviste at have aflagt sin borgered og ønskede optagelse som mester, hvad de forsamlede mestre også bevilgede. Men øvrigheden holdt strængt på artiklerne. Benicke havde hverken fremvist mesterstykke, ej heller gjort laugsrettighed; men da han havde »befriet«¹⁾ en bagerenke der i byen, fik han en respit på 8 dage til at bringe dette i orden, hvorefter alt blev klaret.

¹⁾ trolovet eller ægtet.

At det ikke var et gammelt laug med traditioner, ses ogsaa af, at man først i 1806 kom i tanker om at give tidepenge. Det bestemtes da, at laugets skulde samles i hvert fald hvert halve år og betale — både mestre og svende — en vis afgift til laden, for at der altid kunde være noget at tage af til en syg svend, en rejsende uden arbejde eller lidt hjælp til en mesterenke, »hvilket man i alt finder at være både rigtig og billig og på andre steder brugeligt«.

I 1811 blev man i laugets enig om at »give tilgift« til bønderne så vel som til borgerne, vel at mærke, når de første købte for en mk. eller derover. Adskillige vil endnu erindre denne bagernes »given tilgift«, som holdt sig helt op mod det 20. århundrede.

Hen mod 1840 var der 4 mestre og 7 svende i laugets, og der var ikke særlig meget arbejde, så der udbetaltes omtrent 10 rdl. årlig i »geskænk« til rejsende svende.

I 1864 ophævedes laugets af de fire resterende mestre.

Tillæg.

I.

(Pergamentsbrev i landsarkivet for Sjælland, pakken: Pergamentsbreve Køge vedkommende 1444—1531. (Udtagne af Roskilde katedralskoles arkiv ved omregistreringen i marts 1902.) — Det vedhæftede segl mangler.)

Wii Cristiern med guts nathe Danmarks Sveriges Norges Wendes oc Gotes konungh Hertugh j Sleswigh j holsten Stormern oc j Ditmarsken hertugh Greffue j ollenborgh oc Delmenhorst Gøre thet wederlicht alle at for oss po wort Rætterthingh vor skicket niels jude pa skomageres laghs wegne j køghe med et [] breff besegeld med syw hængendes indcigle uttgiffuet af køghe bythingh ludendes at mickel Jeipsøn i stroby som kalles mickel tomesøn haffthe skøt oc oplat oc fran sek antworthet besketen man Jeip olsøn ollerman j skomageres lagh i køghe till ewinelige eye po forskrevne laghs wegne till skomageres altare j køghe kircke oc till guts thieniste all [god] rettighed j then garth som hanem wor tillfallen

med sin husfrwe birgitte med [samme] hus grund oc bygningh i alle made som han nw finnes liggendes mellem her mats støperes garth oc lauris rotheses garth for huilken han kændes sek fææ oc fult wærth vp at haffue borit effter sin wighe oc fulle nøghe oc thachede hanem oc them for goth betalningh oc oplodh hanem alle the breff som han haffthe po forskrevne garth oc tilbant han sek oc sin husfrwe oc sine arfuinge at fri oc hemble till ewinneligh eye forskrevne skoghmageres lagh forskrevne garth met alle sine rette tilhørelse som forskrevet star for hwer mans rette tilltall efter loghen oc forskrevne skoghmager lagh thet wtgrant gøre oc skatheløst at holde j alle made som thet sek aff rette bør oc kændes ham sek ængen ydermere rettighet i forskrevne garth at haffue effter then dagh hvilket skøde som wor mælt wed maght pa forskrevne thingh oc ther wor enktet gensigelse e modh effter thi som thet forskrevne breffue ydermere utwiser [...] huilket breffue wii nw stathfæste oc sin fulle maght dømme oc tildømme wii forskrevne skoghmageres lagh till forskrevne skoghmageres altare oc guts tieniste i køghe kircke forskrevne garth met alle sine rette tilhørelse at haffue nyde brughe oc beholde till evindeligh eghe efter theres opne breffues lydelse fforbiuthendes alle e hwo the hælst ære oc hwer wet sek forskrevne oltermand eller oc skoghmageres lagh her uti eller e modh at hindre eller hindre lade eller j nogre made at ufforrette efter thenne dagh swa længe noget kommer fos oss met bæthre bewisningh pa wort Rætterthing Datum køges anno domini mcdlxx octavo in profesto beati michaelis arcangeli nostro ad causas sub Sigilo teste effrado grubbe Justitiario nostro Dilectissimo.

II.

Efterskrivningsbrev 1788 til Køge smedelaug.

Pro memoria.

Da herværende grovsmede svend Stephen Persen som har lært i Næste¹⁾ hos Rasmus Smeds enke og har arbejdet sidst i Kiøbenhavn hos mester Peter Christensen

¹⁾ Næstved.

Lund på hr. Willers plads i 10 dage og er bortrømt uden nogen beviis og aftæst¹⁾ fra sin mester, da nærværende grovsmed svend Stephen Persen om natten imellem den 19 og 20 may er sig udaf sin meste[rs] arbeide og formedelst hans bortgang er bleven endeel adskilligt bort nembl. fra mig Mads Espensen Jørch 1 sølf beslagen stok med en sølvknap på 3 ... og mit navn i M. E. S. I. Anno 1782 med et gult rør og et sort bånd i stokken og fra min kammerat Las Jul grovsmed svend som arbeider hos bemelt. mester i Kiøbenhavn har han borttaget 1 halskrave, et sort silketørklæde og et par mørkeblå strømper med hvide svigler i. NB. stokken er for 8 dl. 3 mk. og halskrave, silketørklæde og strømper for 3 rdl. og iligemåde beskuffet Ole Hansen Rudkøbing vershusmand for 10 mk. og en fattig enke vershusholder for 1 rdl. og på grovsmedkroen i Kiøbenhavn har bemeldte Stephen Persen beskuffet en svend 5 rdl. fra og kromoder 3 mk. fra så han har taget ud af Kiøbenhavn som en tyv og en skælm; han er sat i aviserne og skal.... der 2de gange endnu kroen i Næste og til købmand Meslit i Næste som han haver stående 100 rdl. hos bemeldte købmand hos men vi haver ikke bekommet noget svar derpå hvis ikke vi bekommer svar derpå da skal hand settes på det sorte bræt og stå som en tyv og skælm for hele grovsmed amtet²⁾ både i hele Sælland og over alt både i Tyskland til tort og skam hvis han ikke vil indfinde sig tilbage igen; Thi beder vi mester Martin Schøn i hr. føyler³⁾ om hand vilde have den godhed for os at opdage bemelte grovsmedsvend Stephen Persen hvor han opholder sig for betaling vi har hørt at hand skulde arbeide hos en bonde smed i Horløff.

Kiøbenhavn d 1. junius 1788.

Grovsmed Espensen Jørch

Grovsmed Jull

Werthshus[holder] Hansen Rudkøbing

[Wertshus]holder H. Chresten Adamsens enke

..... og broderskabet beskuffet og bedraget.

¹⁾ attest. — ²⁾ håndværket. — ³⁾ Herfølge.

Kilder.

Foruden de i »Noter og henvisninger« angivne kilder er benyttet følgende på landsarkivet opbevarede laugsarkivalier fra Køge:

Bagerlauget: Laugsbog 1702—1864. Regnskabsbog 1831—64.

Handskemager- og Peltznerlauget: Laugsbog 1747—1862.

Skomagerlauget: Diverse dokumenter 1646—1904. Laugsbøger 1673—1819 (1755) og 1750—1906. Regnskabsbog 1780—1823. Restancebøger 1839 og 1841—1905. Ind- og udskrivningsbog 1755—1838. Svendenes laugsbøger 1674—1818 og 1818—1906.

Skræderlauget: Skrå af 1622. Laugsbøger 1623—84 og 1683—1862. Mestrenes regnskabsbog 1823—60. Svendenes regnskabsbog 1828—61.

Smedelaugget: Laugsbøger 1609—48 (1665), 1649—1752 og 1750—1864. Svendenes laugsbøger 1653—81 og 1724—1848. Svendenes sortebog 1638—81. Diverse dokumenter 1650—1864.

Snedkerlauget: Laugsbøger 1623—80 (Tegnebog 1623—30), 1680—1750 og 1750—1885. Ind- og udskrivningsbog 1828—83. Mestrenes regnskabsbog 1782—1884. Svendenes regnskabsbøger 1624—86, 1759—1802 og 1803—1884. Diverse dokumenter 1622—1885.

Noter og henvisninger.

Pag.24 Linie 2 f.n. C. Nyrop: Danmarks gilde- og lavsskråer.

— 25 » 14 f.n. Forordn. af ¹⁰/₁₂ 1621.

— 25 » 7 f.n. Som grundlag er væsentligst benyttet C. Nyrops skrifter: Dansk håndværksskik. 1903., Den danske enevoldsmagt og laugene, Bidrag til dansk håndværkerundervisnings historie. 1893. og L. Pedersens Håndværksskik i helsingørske laug.

— 26 » 8 f.o. Skrå for Køge skinderlaug 1541 (Danske Samlinger 1. rk. 365).

— 26 » 12 f.o. Fr. Carlsen: Efterretninger fra Gl. Køgegård.

— 26 » 12 f.n. Den koldingske reces ¹³/₁₂ 1558 § 70.

— 26 » 11 f.n. Forordn. af 1622.

— 27 » 9 f.n. Se efterfølgende specielle laugshistorie samt Otto Smith: Bidrag til Holbæk skomagerlaugs hist. (Fra Holbæk amt 1920.)

— 30 » 17 f.n. L. Pedersen: Håndværksskik i helsingørske laug pag. 17 ff og pag. 79 ff.

— 31 « 17 f.o. Fr. Carlsen: Efterretn. om Gl. Køgegd. pag. 46.

— 31 » 18 f.o. Kirkehistoriske samlinger 2. rk. III.

— 31 » 15 f.n. Køge rådstuebog ³⁰/₁₁ 1641.

— 33 » 1 f.o. Hornet bærer omkring mundstykket minuskelindskriften: help maria m[utte]r dat. (Se iøvrigt Jørgen Olrik: Danske drikkehorn pag. 3.) Måske har det oprindeligt tilhørt det tyske Mariagilde. Findes nu i Nationalmuseets 2. Afdeling.

— 35 » 1 f.o. Kristian Crell borgmester og byfoged i Køge ¹⁹/₁₀ 1798—²⁵/₇ 1815.

— 35 » 17 f.n. Fr. Carlsen: Gl. Køgegård (under laug).

— 35 » 1 f.n. Evert Gruppe til Alslev, lensmand på Tryggevejle, rigskansler. Boede i Køge o. 1490. Døde 1492.

- Pag 37 Linie 18 f. o. Middelalderens skomagere tilberedte selv huden, og dette fortsattes ned gennem tiderne. Den i de fleste skomagerlaugs segl gengivne kniv var sikkert et instrument til at skrabe huden med.
- 38 » 4 f. o. Opffer: Køge skomagerlaug. Østsjæll. årbøger 1902 pag. 27.
- 39 » 11 f. o. Otto Smith: Bidrag til Holbæk skomagerlaugs hist. (Fra Holbæk amt 1920.)
- 39 » 1 f. n. Matthiessen: Gamle gader pag. 109.
- 40 » 11 f. n. Dette er en fejltagelse. Der må menes forordn. af ²⁸/₁₂ 1681 4. art.
- 41 » 13 f. o. Historikeren kaptajn Rockstroh har på min forespørgsel ang. disse to mærkelige notitser meddelt mig, at der i det første rimeligvis kun har ligget en trudselse enten fra øvrigheden eller fra laug^{et}, for at hindre en gentagelse af slagsmålet, da en sådan presning til den hvervede hær må anses for utænkelig. I det andet tilfælde er det selvfølgelig øvrigheden, der har dømt, men skriver eller oldermand har opfattet situationen forkert. Officererne kunde ikke idømme civile folk bøder.
- 42 » 1 f. o. Lykkebæger af metal med hul fod, hvori tærninger, der senere kunde afgøre, hvem der skulde betale. Se Nyrop: Håndværksskik pag. 217.
- 42 » 8 f. n. Ved soldat mentes altid fodsoldat i modsætning til rytter, der den gang aldrig — som nu — benævntes som Soldat.
- 45 » 10 f. n. Sammenlign Smith: Holbæk skomagerlaug pag. 32 ff.
- 53 » 1 f. n. Befrielse fra laugstjeneste angik navnlig den pligt, der påhvilede yngste mester med at tilsige de andre til møde o. l. Denne tjeneste kunde han befries for mod en afgift til laden.
- 54 » 10 f. n. Nos-oppestræde — næsen-i-vejret-stræde. Se Matthiessen: Gamle gader.
- 59 » 4 f. o. Køge rådstuebog ⁷/₁₁ 1637.
- 60 » 3 f. o. Kosvansen var en del af indvielsesceremonien. Der tegnedes med kridt et O eller Q på gulvet, og den vordende svend skulde slette dette ud med håret (Nyrop: Håndværksskik pag. 16). Når der her betales 4 mk. 4 sk. for kosvansen, er det altså kun et optrækkeri. — Ordet brugtes også som øgenavn for den »behøvede« svend (L. Pedersen: Håndværksskik i helsingørske laug pag. 79).
- 60 » 6 f. o. Uforståeligt. Har måske forbindelse med det af Nyrop nævnte »windtre«, som han heller ikke kan forklare. (Håndværksskik pag. 23.)
- 64 » 16 f. n. Køge rådstuebog ¹⁹/₅ 1640, ²⁷/₇ og ¹⁷/₈ 1641.